

Lättvandrad naturguidning vid Tyresö Slott 21 februari 2018

Martina Kiibus

Guidningen var aviserad under rubriken Tyresö slottspark i vinterskrud och det var verkligen en park i vinterskrud. Flera av deltagarna hade aldrig varit i parken på vintern och tyckte det var så fint och roligt att få se hur den såg ut nu. 22 deltagare var med. Ett gäng kom från kommunens Komvux-barnskötarutbildning. Övriga hade fått info via biblioteket, hemsidan, program från tidigare guidningar, Mitt i Tyresö, DN På Stan, vänner och min facebook-sida. Två kom utifrån, övriga var Tyresöbor.

Efter att jag hade introducerat guidningen tog vi oss upp mot Prinsvillan. Vid Follbrinksströmmen berättade jag om Tyresös tre strömmar och den industri som funnits vid Follbrinksströmmen. Visade en bild på hur det kan ha sett ut där på 1700-talet med det brukssamhälle som fanns runt strömmen. Pratade också om hur viktiga livs- och spridningsmiljöer rinnande vatten är för många växter och djur. Gräsänderna kom simmande emot oss ivrigt tjatrande. Pratade om att gräsanden är vår vanligaste simand och vad det beror på, nämligen att de är så kallade generalister och inte är särskilt kräsna när det gäller mat och boplats.

Så tog vi oss upp till Lilla Tyresö där jag berättade om husens historia. Vi tittade också på grunden av den gamla borgen. Här fanns det färskas rådjursspår som förde oss in på prat om hur rådjuren klarar vintern och hur man kan känna igen deras spår.

Ett tema för dagen var hur man kan känna igen träden på vintern, där slottsparken är en ypperlig miljö med alla sina lövträd. Många av lövträden är dessutom gamla och grovstammiga, så vi pratade om att parken – trots att det är en anlagd miljö – har rätt höga naturvärden, betydligt högre än i en granplantering...

Dagens första träd var den ståtliga asken vid Prinsvillan, som är lätt att lära sig med sina svarta knoppar (Aska Svart)*. Eller Alltid Svarta Knoppar (=ask). Området kring Tyresö Slott hyser Tyresös största förekomst av grovstammiga askar. Berättade om askens användning förr och dess betydelse i den gamla nordiska mytologin.

Gick ner mot Follbrinksströmmen igen. På vägen stannade vi vid en till ask vars stam var full av olika lavar; framför allt blåslav och slånlav. Visade hur man kan känna igen de olika lavarna och pratade om symbiosen mellan alg och svamp, som i lavarnas fall gått så långt att de blivit en organism. Samt att lavar är indikatorer på ren luft. Slånlaven har använts inom parfymindustrin, dels för sin myskdoft men också för att den kan binda mer flyktiga parfymoljor.

Fortsatte till den lilla bron över strömmen. Här kantas strömmen av grovstammiga alar. Slottsparken har för Stockholms län ovanligt många grova alar, vilket är ytterligare ett mått på parkens höga naturvärden trots att det är en anlagd miljö. Alen känns ju igen på sina små kottar (som är utmärkta vinterskafferier för många småfåglar), växtplatsen (vid vatten) och de gråvioletta knopparna (Violetta Al). Berättade varför alen inte får höstfärger, dvs tack vare symbiosen med bakterier som fångar in kväve från luften och gör om den till näring. Det innebär i sin tur att alen göder markerna.

Tog oss uppför backen till en fantastisk grovstammig ek. När det gäller eken så är det snarare växtsättet och den veckade barken än knopparna som gör att man kan känna igen den även utan blad. Även när det gäller ekar så har slottsparken flest grovstammiga träd i Tyresö. Pratade om ekens betydelse för den biologiska mångfalden och vad som hotar ekarna idag. Eken växte ju ursprungligen i savannliknande lövskogar där stora betesdjur som jättehjortar och visenter såg till att de kunde få breda ut sig. Så småningom har korna tagit deras nisch. Bristen på hagmarker gör att ekarna hotas av igenväxning och därmed drabbas också alla djur och växter som lever i och på eken. Bortanför eken betade några får och förstärkte bilden av att eken hör hemma i ett kulturlandskap.

Så gick vi in i själva slottsparken och ner över ån igen. Fortsatte på andra sidan där det är lite mer "skogigt". Visade var Prins Eugen målade sin tavla Molnet. Berättade lite om hans tankar kring konsten och att han gjorde många monumentalmålningar till offentliga miljöer, där många målats just i Tyresö.

Här lyssnade vi lite på småfågelsången, som framför allt dominerades av blåmes och talgoxe. Pratade om hur tufft de små stannfåglarna har det på vintern. Hur de måste hitta tillräckligt med mat för att klara de kalla nätterna, samtidigt som de inte får äta sig för tunga så att de kan fly när sparvhöken kommer. En talgoxe väger 20 gram och behöver äta fem gram om dagen. Talgoxen är vår vanligaste fågel vid fågelborden, ändå dör i snitt 50 000 talgoxar en vinterdag i Sverige. En av de blivande barnskötarna undrade om fåglar lever i par eller är otrogna. Så jag berättade om de studier som gjorts på bland annat svartvit flugsnappare, som visar att många fåglar är betydligt mer otrogna än vad man har trott. De lever i sociala par men både honan och hanen har förhållanden vid sidan om.

Fortsatte bort till ett bohål för kattugglan. Berättade om kattugglan, att den är ovanligt stationär jämfört med andra ugglor och därför har ett ganska brett födoregister. Den får liksom ta vad som bjuds. Jag härmade dess läte och uppmanade deltagarna att ge sig ut i Alby på kvällarna eftersom flera kattugglor ropar där nu. En av deltagarna hade ett foto i sin mobil från förra våren när hon såg kattugglan här, så hon skickade runt den så alla fick se. I buskarna framför kattuggleträdet flög det runt några stjärtnesar som några av oss hann se. Som små söta dunbollar. Några av mina favoritfåglar, inte minst för att de är så sociala. Om de inte lyckas med sin egen häckning hjälper de till att föda upp grannarnas ungar, så det är nästan som ett kollektiv.

Härifrån följde vi ån fram till den ganska nyanlagda bäverhyddan. Berättade om denna rishög som ju är en välplanerad bostad invändigt. Och om bävern och dess ekologi och det roliga i att den har kommit tillbaka efter att ha varit helt utrotad i Sverige 1871. För många av de blivande barnskötarna var just bävern en av höjdpunkterna på guidningen.

Vid nästa bro gick vi tillbaka till parken och Åliden. Berättade om den gamla skogvaktarbostaden och minneskapellet.

Nästa träd var en lind, med dess röda knoppar (Linda rödvante). Hittade även några gamla hjärtformade blad och visade hur man kan känna igen dem. Linden kan man ju också känna igen på dess knotiga stam och många sidoskott. På marken låg det också en gren med lindfrön och deras små fallskärmar som är till hjälp när fröna ska spridas med vinden. Fortsatte upp i parken till en hästkastanj. Kastanjen har stora, köttiga lite sötklibbiga knoppar (Jätten Kastanj). Berättade att knoppens socker är ett slags frostskyddsmedel som sänker fryspunkten och därmed skyddar vattnet i knopparna från att frysa och spränga sönder cellerna.

Före bron till Notholmen beundrade vi ytterligare några mäktiga alar. En av alarna är flerstammig och har som en ihålig stol en bit upp.

På Notholmen berättade jag om holmens historia och fisket. Och att på Prins Eugens tid åt de färsk strömming från Östersjöns varannan dag, vilket inte går idag pga de höga halterna av olika miljögifter, som binds till fett i de feta strömmingarna.

Vi blickade ner mot Kalvfjärden och pratade om det gamla skärgårdsjordbruket, där hemmaön ofta inte räckte till för bete och ängsslåtter utan man fick ha särskilda betesholmar, ängs- och vassöar. Namnet Kalvfjärden antyder att korna simmade hem över fjärden när det var dags för mjölkning. Berättade också om Tyresåns sjösystem och att vattnet som flödar ut här kommer ända från Huddinge.

Vi gick ut på bryggan och pratade om Östersjön. Östersjön är världens största brackvattenhav och ett väldigt ungt hav vilket gjort att det är få arter som hunnit anpassa sig till den speciella salthalten. Med påföljd att Östersjön är artfattigt och att många arter lever på gränsen av vad de klarar. Därför är Östersjön så känsligt för miljöpåverkan. Ett av de stora miljöproblemen är övergödningen, där de främsta källorna är utsläpp från vägtrafiken och jordbruket. Där vi alla kan minska vårt bidrag genom att äta mer ekologisk mat och undvika bilåkning. Men även fritidsbåtarna bidrar till övergödningen med sitt utsläpp av urin. Visade båttoalettömningsen där de istället kan tömma sina toaletter och därmed minska belastningen på Östersjön.

Här stannade vi för att fika. Efter pausen samlades vi vid ett stort lärkträd nedanför den lilla hällen på holmen. Visade hur man kan känna igen lärkträdet med sina äggrunda kottar och att det är det enda barrträd som faller sina barr på vintern. Detta eftersom dess barr inte har ett skyddande vaxskikt som gran, tall och även lingon har som skyddar mot uttorkning.

Under pausen passade jag på att kolla i vassen utanför Notholmen efter skäggmes, som jag fått rapport om skulle finnas där. Såg en flock på ganska långt håll. Så jag tog med mig hela gruppen dit för att spana, men ingen mes syntes. Berättade lite om vassen och hur den använts i det gamla skärgårdsjordbruket och så följde vi vasskanten och spanade. Och till slut – när vi nästan var framme vid bron – såg vi dem! Ett tiotal skäggmesar som visade upp sig i solen. Så otroligt söta där de slängde sig mellan vasstråna med sina mustachprydda ansikten. Jätteroligt och naturligtvis en av höjdpunkterna för många av deltagare. Det är ju inte varje dag man får se en flock skäggmesar!

Vi gick tillbaka in i slottsparken till en bok som känns igen på sin släta gråa stam, de små bokollonhättorna och dess långa smala knoppar (Långe Boke). Berättade om hur vi använder och har använt boken. Att ordet bokstav kommer av att vikingarna ristade sina runor som också kallas stavar i bokträ eftersom det var så slätt och lätt att rista i. Läste ur den gamla lagen (som fortfarande gäller) "Huru svin må i ollonskog släppas", som handlar om hur man förvaltar gemensamma resurser.

Fortsatte upp i hassellallén. Hasseln känns ju lättast igen på sitt strutformiga växtsätt, men även på de håriga knopparna (Skäggige Hassel). Pratade om hasselns betydelse i det gamla bondesamhället och att nötterna inte ingår i allemansrätten. Berättade om de söta små

hasselblommorna som börjar komma snart, ett av de första vårtecknen. Såg fina spår av ekorre i snön, visade hur de hoppade och vad som är fram- och baktassar.

Tittade på en halv nedbruten låga av ek, som var full av härlig mulm och kom in på vikten av död ved för många insekter och som övervintringsplatser för exempelvis groddjur. Lite längre fram berättade jag om själva slottsparkens historia och vad som är typiskt för en engelsk park. Tyresö Slottspark är ju en av Sveriges första engelska parker.

Stannade vid några syrener som redan hade gröna knoppar. Berättade om vad som styr lövsprickningen och hur det skiljer mellan olika arter. Pratade också om detta mirakel; att den lilla knoppen blir ett stort blad och att ett litet frö blir ett stort träd. Frågade varifrån materia kommer, vilket faktiskt få kunde gissa. Så jag pratade om den fantastiska fotosyntesen, som kanske är den viktigaste processen på jorden. Det är ju egentligen den enda process på jorden där något produceras i egentlig mening.

Vi gick vidare till slottet där jag berättade om slottets historia och dess ägare. Så fortsatte vi ner till kyrkan där jag berättade om dess historia och visade en mäktig knotig grovstammig lind. Här avslutade jag guidningen. Deltagarna var jättenöjda med dagen. Utöver de höjdpunkter som jag nämnt, sade flera träden, fåglarna och helheten. Att jag kryddade min guidning med anekdoter och ”skrönor”, som gav färg till guidningen. Blandningen mellan natur och historia. En av deltagarna som inte varit där tidigare sade ”Platsen”. Att han upptäckt Tyresö slottspark. Och som sagt, för många var det också en upplevelse att komma ut på vintern och se hur vackert det var.

* Namnen i parentes kommer från boken Trädens knoppar.